

Kirkens tilsynstjeneste i lys av ny kirkeordning

1. Innledning

Den nye relasjonen mellom stat og kirke, og den påfølgende utviklingen av ny kirkeordning, har aktualisert spørsmålet om biskopenes rolle i kirken.

Det er enighet om at Den norske kirke fortsatt bør ha en personlig tilsynstjeneste ivaretatt av biskoper. Spørsmålet blir da hvilket ansvar og hvilke oppgaver denne tjenesten skal tillegges. Dette kan imidlertid ikke besvares uten at det sees i sammenheng med hvilken type ledelse kirken for øvrig har behov for, og hvordan denne utformes.

I den forbindelse vil det være relevant å se både på mulige avgrensninger mellom tilsynet og den helhetlige kirkeledelsen, og på områder hvor aktuelle tilsyns- og ledelsesfunksjoner sammenfaller. Tematikken blir særlig aktuell ved at tilsynsbegrepet i dagligdags språkbruk er knyttet til offentlige kontrollorganer, mens den kirkelige ordbruken har en bredere og til dels annerledes bakgrunn og betydning.

2. Tilsyn og tilsynstjenesten

Begrepet tilsyn henger grunnleggende sammen med ledelse av den kristne menighet. Den lokale menighet står ikke alene i verden som en avgrenset størrelse, men hører til i et videre fellesskap. Tilsynet uttrykker at kirken som et større fellesskap *ser til* (gr. *episkope*) kirken som et lokalt fellesskap i den hensikt å bevare og styrke den apostoliske tro og utvikle kirkens sendelse eller misjon til og i verden.

Tilsynstjenesten i kirken har opp igjennom tiden hatt ulik utforming og forskjellige oppgaver, men bispetjenesten har gjennomgående fremstått som en overordnet og helhetlig lederrolle i kirken.

I Det nye testamente er tilsynsbegrepet knyttet til menighetsledelse på en mer generell måte, jf. Apg 20,28, Fil 1,1, 1. Tim 3, 17, Tit 1, 7-9. Noen fast bispetjeneste, slik vi kjenner den fra senere, var ennå ikke etablert. Følgelig er det vanskelig å lese en bestemt tilsynsordning eller tilsynspraksis ut av Det nye testamentets tekster. Det framgår at noen personer fikk et vedvarende ansvar for å føre tilsyn med kirkens lære og liv (jf. Tit 1, 5; 1 Tim 1, 10), og at dette ble ansett som nødvendig for at kirken gjennom varierende forhold skulle kunne bevare sin identitet. Tilsynsoppgaven (*episkopé*) var imidlertid ikke eksplisitt knyttet til en fast tjeneste. Det fremgår flere steder i at ulike titler betegner denne tjenesten (jf. blant annet 1 Tim 5 - 9).

Senere utviklet det seg en ordning hvor tilsynsfunksjonen og tilsynsembete, *episkopé* og *episkopat*, tydeligere ble knyttet sammen og forankret hos en biskop (*episkopus*) og uttrykte kirkens ledelse. Dette lederskapet utviklet seg i oldkirken i takt med de behovene som reiste seg når antallet menigheter, medlemmer og geografiske steder økte. Det oppsto et skille mellom *presbyteros* som betegnelse på den vigslede som ledet den lokale feiringen av nattverden, *diakonos* som hadde ansvar for kirkens økonomi og omsorgsarbeid for fattige, og *episkopos*. *Episkopos* betegnet den personen som synliggjorde og representerte enheten

mellom lokalmenighetene i et større område ved å holde dem sammen i et nattverdfeirende fellesskap, sikret overleveringen av den apostoliske lære og hadde overoppsyn med menighetene inkludert den kirkelige disiplin og omsorgen for mennesker i ulike former for nød. Utover i middelalderen utviklet det seg et monarkisk episkopat der all styringsmakt lå til biskopen. Som en følge av kirkens dominerende rolle i nasjonene, utviklet biskopenes kirkeledelse seg til også å inkludere betydelig politisk makt.

Den lutherske reformasjonen øvde en sterk kritikk mot samtidens bispeembete, først og fremst ut fra sammenblandingen av verdslig og kirkelig makt. Reformatorene ville bevare og videreføre bispetjenesten, men avgrenset denne rollen til å være en kirkelig lederrolle forankret i forkynnelsen av evangeliet, forvaltningen av sakramentene og nøklemakten eller kirketukten (jf CA art XXVIII).

Grunnleggende i en reformatorisk kirkeforståelse er tanken om at kirken er ett folk. Ordinasjonen forstås ikke som et sakrament som gir noen en egen verdighet i kirken. Dåpen gjør et menneske til kristen og kirkemedlem, og dåpssakramentet er derfor den grunnleggende vigslingen.

Dette uttrykkes gjerne som tanken om det allmenne prestedømme. Overfor Gud står alle kristne på lik linje, og det eksisterer ikke noe presteskap som et mellomstykke. Dette betyr imidlertid ikke at prestedtjenesten i den lutherske kirke er avskaffet, men at det skjelnes mellom prest i betydningen *av det allmenne prestedømme og den særskilte prestedtjeneste*.

Alle kristne har del i det allmenne prestedømme. I følge CA art V har Gud også innsatt en egen, særskilt tjeneste (*ministerium*) med å forkynne evangeliet og forvalte sakramentene. Denne særskilte tjenesten står både i og overfor menigheten, men er ikke en avledet funksjon av menigheten. Mellom prest og menighet består derfor samtidig en grunnleggende identitet og en grunnleggende forskjellighet.

Dette betyr ikke at reformatorene begrenser biskopenes ledelse til forkynnelse og sakramentsforvaltning. Biskopene skal forkynne evangeliet, treffe beslutninger om menighetens liv for å sikre sømmelighet, innsette personene som skal gjøre tjenesten med Ord og sakrament, og er ansvarlig for kirkedisiplin. Samtidig anerkjennes fyrstens rett til å utøve makt i kirkens verdslige saker, noe som legger grunnlaget for det landsfyrstelige kirkestyret og dermed muliggjorde den form for statskirkeordning vi fikk i Norge.

3. Den norske kirkes tradisjon fra reformasjonen

Statskirkeordningen i enevoldstidens Danmark-Norge innebar at Kongen, som den fremste av kirkens medlemmer, fastsatte kirkeordningen og ledet kirkens gudstjenesteliv. Til dette ble det innsatt kongelige superintendenter, som i realiteten utførte bispetjeneste og etter hvert også ble kalt biskoper. Biskopens plikter, slik det uttrykkes i vigslingsliturgi og i Kirkeordinansen av 1537, er forkynnelse, undervisning, forbønn for menighetene, opplæring og ordinasjon av prestene, og oppsyn med prestenes utøvelse av tjenesten. Biskopene skal også avgi råd i saker som angår samvittighetene både når det gjelder kirkefolk og myndigheter, dømme i ekteskapsaker, besøke skolene og sørge for fattigpleie. Biskopenes lederrolle har derfor i vår kirke omfattet menighetene, prestene og hele samfunnet.

Denne lederrollen viser seg særlig gjennom visitasene. Visitasen har, ved siden av ordinasjonsfullmakten, helt fra 1500-tallet vært biskopenes viktigste redskap for utøvelse av sitt lederskap. Visitasberetningene viser at biskopenes ledelse har fulgt den helhetlige

forståelsen som kirkeordinansen uttrykker, med det viktige tillegget at visitasene også har inkludert kirkebyggenes og kirkeinteriørets beskaffenhet.

4. Tilsynet i økumenisk perspektiv

Spørsmålet om innrettingen av kirkens ledelse har vært en sentral del av de økumeniske samtalene Den norske kirke har vært involvert i etterkrigstiden.

Når statens rolle i kirkestyret i Den norske kirke skal erstattes med et kirkestyre forankret i hele det døpte gudsfolket og i kirkens vigslede tjeneste, gir de økumeniske samtalene et bredere materiale til forståelsen av biskopens tjeneste. Dette understreker også at Den norske kirke er en del av et verdensvidt, økumeniske fellesskap, og bør relatere vår forståelse av tilsynet til fellesskapet av kirker som vi har forpliktende relasjoner til.

Viktige dokumenter som utdyper forståelsen av tilsynstjenesten, er i særlig grad dokumentet «Dåp, Nattverd, Embete» (1982) (forkortet BEM etter den engelske tittelen *Baptism, Eucharist, Ministry*) fra Kirkenes verdensråd, avtalen mellom anglikanske og lutherske kirker i Norden, Baltikum og Storbritannia kalt *Porvoo-avtalen* (etter det finske navnet på byen Åbo der avtalen ble undertegnet) fra 1995, og Det lutherske Verdensforbunds uttalelse i 2007 «*Episcopal Ministry within the Apostolicity of the Church*» (2007), den såkalte Lunduttalelsen etter byen den ble vedtatt i.

I den luthersk-protestantiske tradisjonen avtegner det seg en bred konsensus om strukturen i kirkens lederskap og biskopens rolle. Det lutherske Verdensforbund uttrykker denne konsensusen slik:

The development of various committees, synods, and institutions sharing tasks of governance with the bishop, is consistent with Lutheran understandings of the church. In Lutheran churches today, church governance is carried out comprehensively through synodical and collegial structures, which include the participation of both lay and ordained persons, and in which the episcopal ministry has a clearly defined role.

Utviklingen av ulike komiteer, synoder og insitusjoner som tar del i kirkeledelsen sammen med biskopen, er forenlig med den lutherske forståelse av kirken. I lutherske kirker i dag utøves kirkestyret gjennomgående av synodale og kollegiale strukturer, som inkluderer deltakelse av både lege og ordinerte personer, og hvor biskopens tjeneste har en klart definert rolle.

I BEM-dokumentet beskrives bispetjenesten med tre dimensjoner; en personlig, en kollegial og en fellesskapsbasert eller samvirkende dimensjon. Disse tre dimensjonene tegner en tilsynstjeneste som er gitt en person som en personlig forpliktelse og oppdrag, og som også skal utøves i et fellesskap og på grunnlag og i sammenheng med et videre fellesskap.

Den personlige dimensjonen uttrykkes ved at biskopen vigsles ved en særskilt liturgi fastsatt av synoden til sin posisjon og gis myndighet til på selvstendig grunnlag å utøve tilsyn innenfor rammen av kirkens orden og bekjennelse.

Den kollegiale dimensjonen ivaretas ved at biskopene er del av et fellesskap av biskoper nasjonalt, globalt og økumenisk og representerer på en særlig måte bindeleddet mellom enkeltmenighetene og den globale og universelle kirke.

Den samvirkende dimensjonen består i at biskopen utøver sitt tilsyn i samvirke med organer for kirkeledelse på ulike nivåer i kirken (I vår kirke Kirkemøte, Kirkeråd Bispedømmeråd og en lang rekke andre utvalg og råd). Disse organene består av vigslede og lege og utgjør til sammen kirkens helhetlige ledelse. De grunnleggende elementene i utredningen *Embete og råd* fra 1987, er fortsatt gyldig.

I henhold til en bred, økumenisk konsensus inkluderer biskopens innholdsmessige oppgaver bl.a. disse elementer:

- Uttrykke og utvikle kirkens enhet lokalt, regionalt, nasjonalt og globalt.
- Ivareta kirkens lære ved å føre tilsyn med forvaltningen av kirkens sakramenter og evangeliets forkynnelse, i troskap mot kirkens økumeniske bekjennelse og tolket til mennesker i biskopens kontekst.
- Vigsle prester og andre tjenestegrupper som utøver kirkens sendelse til verden.
- Gi lederskap til kirkens helhetlige misjon og delta i kirkens helhetlige ledelse.
- Visitere lokalkirken med særlig vekt på oppmuntring, veiledning og utfordring til tro og tjeneste.
- Representere kirken i det offentlige rom (*public ministry*).

5. Tilsynstjenesten i kirkestrukturen

Denne grunnleggende forståelsen av tilsynstjenesten må tilpasses og utvikles i henhold til den kontekst kirken befinner seg i. I Den norske kirke har vi bevart en særskilt prestedtjeneste ut fra forståelsen i CA art. V, samtidig som det er utviklet en demokratisk styringsstruktur i kirken med stadig større omfang og myndighet. Siden 1980-tallet har prinsippet om samvirke mellom embete og råd vært retningsgivende for hvordan man har tilrettelagt forholdet mellom prestedtjenesten og det allmenne prestedømme i styringen av Den norske kirke. Viktig i denne sammenheng var utredningen Kirkens embete og råd fra 1987. Her framholdes det at styringsoppgavene i kirken springer ut fra menigheten som helhet og er helhetlig forankret i menighetens organer. Det er derfor ingen oppgaver som er ”uvedkommende” for de valgte organer og ingen oppgaver som er ”uvedkommende” for den vigslete tjenesten. Prestedtjenesten og rådsorganene har, sammen med alle kirkens medlemmer, et felles ansvar for kirkens samlede liv.

Kirkens oppgave er på denne måten et ansvar som er gitt, ikke bare til prestedtjenesten, men til kirken som et helhet. Samtidig bygger samvirkemodellen på det prinsipp at presten i rådet ikke sitter der som ordinært medlem, men som representant for den, av Gud innsatte, særskilte tjeneste med Ord og sakrament. I rådsorganet er det derfor prestens oppgave å være tilstede som lærer, veileder og forkynner. Presten utøver gjennom dette et *pastoralt lederansvar* (lat. *pastor*, hyrde), og må ut fra denne tankegang ha en viss selvstendighet i forhold til rådsorganet.

Det er på denne bakgrunn at biskopens tilsynstjeneste i Den norske kirke må forstås. Tilsynstjenesten må fungere innenfor gitte organisatoriske rammer og kirkelige demokratiske strukturer. Samtidig ligger det på en særlig måte til biskopens ansvar å føre tilsyn med kirkens enhet, liv og lære, noe som fordrer en relativ selvstendighet i og overfor rådsstrukturen.

Bispemøtet vil, jf BEM-dokumentet, peke på følgende innholdsmessige elementer i utformingen av tilsynstjenesten som søker å ivareta tre dimensjoner ved denne tjenesten - personlig, kollegialt og samvirkende.

Forholdet til lokalmenigheten

Kirkens sendelse utøves i vår kirke først og fremst i sognet og i rammen av at Den norske kirke er Norges folkekirke. Biskopens tilsyn utøves systematisk i lokalmenigheten gjennom regelmessige visitaser og oppfølging av disse. Visitasreglementet (paragraf 1 og 2) beskriver hvordan formålet med bispevisitasen er å støtte, inspirere og veilede menigheter og ansatte, og gjøre kirkens nærvær synlig i lokalsamfunnet. Biskopen skal ved visitasen legge vekt på forkynnelsen av Guds ord i soknet. Ved dette skal biskopen gi støtte til menighetenes virksomhet og styrke fellesskapet i menighetene. Sammen med menighetsråd og ansatte skal biskopen under visitasen gå inn i et felles arbeid for å prøve menighetslivet på Guds ord og vår kirkes bekjennelse, og inspirere til frimodighet og fornyelse. Andre viktige virkemidler overfor lokalmenigheten er beslutning om forordnede gudstjenester, godkjenning av gudstjenesteordning, trosopplæringsplaner og veiledning av alle kirkens ansatte.

Relasjon til vigslede medarbeidere

Biskopen vigsler alle medarbeidere til de tjenester som Kirkemøtet har besluttet skal vigsles. I dag gjelder dette prester, diakoner, kateketer og kantorer. Biskopen beslutter etter vurdering om personer som fyller de kompetansekravene Kirkemøtet har fastsatt, kan vigsles. Biskopens ansvar overfor vigslede medarbeidere innebærer et proaktivt tilsyn som inkluderer veiledning, rådgiving og oppmuntring, i tillegg til jevnlig oppfølging av de vigslede medarbeidernes forpliktelse slik dette uttrykkes i vigslingsliturgi. Det er vanlig i den økumeniske kirke at tilsynet gis mulighet for ulike disiplinærtiltak, særlig overfor vigslede medarbeidere. Dette omtales som *bindende pålegg* og kan også anvendes overfor ikke-vigslede medarbeidere i kirken.

Prestenes ansvar for den offentlige forvaltningen av Ord og sakrament, med den evangelisk-lutherske bekjennelsen som fundament, tilsier at biskopens tilsyn med presteskapet må inkludere de sentrale ledelsesfunksjonene av prestene. Biskopens bør ha en tydelig rolle i ansettelsen av presteskapet. Dette kan utøves på ulike måter og kan inkludere arbeidsgiverfunksjoner. Ledelsen av prestetjenesten bør inkludere utviklingen av faglig utviklingsarbeid og samlinger, legge til rette for ulike former for veiledning, forvalte ressurser til etter- og videreutdanning og sørge for god samhandling prester imellom, mellom prester og andre ansatte og med frivillige medarbeidere.

For å sikre en god ledelse av presteskapet, og for å sikre samhandlingen med andre vigslede medarbeidere og ledelsen av disse, er det nødvendig å se prostens rolle som en del av biskopens ledelse slik dagens tjenesteordning for proster bestemmer.

Relasjon til rådsstrukturen - den samvirkende dimensjonen ved biskopens tilsyn

I Den norske kirke er biskopene på en særlig måte kalt til å være ledere med et overordnet ansvar, og samvirkemodellen tilrettelegger hvordan dette ansvaret skal komme til uttrykk innenfor den demokratisk valgte strukturen. Biskopene er medlem i bispedømmerådene med en kompetanse til å tolke kirkens lære og oppdrag, og gjennom dette ta del i den strategiske og helhetlige ledelsen av kirken. Alle i kirken har tolkningsrett, men biskopene har gjennom sitt embete en tolkningsplikt.

Denne kompetansen handler om teologisk fagkompetanse, ledererfaring og personlig egnethet, men må også ses i sammenheng med de innsiktene biskopene tilegner seg i kraft av sin pastorale tjeneste. Gjennom møter med menigheter og medarbeidere får biskopene en særlig kjennskap til menighetens liv og virke. Det er gode grunner for at den innsikt biskopen innhenter gjennom denne tilsynsfunksjonen også tilflyter de ledelsesorganer der viktige

beslutninger fattes for kirkens utvikling og fremtid. Dette innebærer at biskopen må være en del av strategiske beslutningsprosesser i kraft av tilsynet og derfor som organ”

6. Bispemøtets rolle - den kollegiale dimensjonen

Biskopenes ansvar for kirkens enhet, lære og liv må sikres og utvikles gjennom en kollegial samhandling biskopene imellom, dels som en støtte til den enkelte biskops tjeneste, dels på en måte som kan ivareta hensyn og oppgaver på vegne av kirken som fellesskap. I denne sammenheng får Bispemøtet en definert rolle.

Bispemøtet som sentralkirkelig organ er et uttrykk for både biskopenes kollegialitet og en synliggjøring av det fellesskap vår kirke står i til den universelle kirke, så vel som en ivaretagelse av tilsynet med kirkens lære og forvaltning av Ord og sakrament institusjonalisert på nasjonalt nivå. Som kolleger ivaretar biskopen båndet mellom de lokale menighetene, mellom bispedømmene og mellom den lokale kirke og den universelle kirke. Samtidig synliggjør biskopenes kollegialitet det ansvar biskopene har for å ivareta enheten i vår kirke.

I reglement for Bispemøtet heter det at ”Bispemøtet skal virke for samordning av de gjøremål som er tillagt den enkelte biskop” og for ivaretagelse av helhetskirkelige hensyn. Slik forvalter Bispemøtet et nasjonalkirkelig og helhetlig tilsynsansvar i og overfor kirken og dens organer. Konkret synliggjøres dette i de felles uttalelser og veiledninger av læremessig karakter som Bispemøtet avgir. Videre søker Bispemøtet å nå fram til felles behandling av spørsmål vedrørende bl.a. gudstjenesteliv, prestedtjeneste, ordinasjon, tilsyn m.m.

Det er naturlig at biskopen har et særlig ansvar for lærespørsmål. En del av dette inkluderer ansvaret for kirkens gudstjenestefeiring i form av forordnede gudstjenester, og bør også inkludere utvikling og godkjenning av liturgier med det mandat Kirkemøtet gir biskopene. Bispemøtet har derfor de senere år tatt til orde for endringer i prosedyren for saksbehandling av lære- og liturgisaker som innebærer at Bispemøtet, og ikke Kirkerådet, fremlegger innstilling til Kirkemøtet (jf sak BM 31/12). Biskopene har en sentral rolle i kirkens økumeniske relasjoner, og må derfor også komme sterkere inn i arbeidet med økumeniske spørsmål.

I en luthersk kirketenkning er det et grunnleggende prinsipp å sikre en god fordeling i kirkens ledelse mellom lokale og sentrale, og mellom kirkens vigslede tjeneste og hele det dømte gudsfolkets myndighet. I vår tid kan dette uttrykkes slik at kirkens demokratiske struktur organiseres etter et maktfordelingsprinsipp.

Når Kongens kirkestyre er avviklet, blir det Kirkemøtet som fremstår som Den norske kirkes øverste organ. Bispemøtet kommer her i en ny situasjon. Innenfor det statskirkelige paradigme, var Bispemøtet sidestilt Kirkemøtet som et nasjonalkirkelig organ. Biskopen var kongens embetsmann, og opererte parallelt med den kirkelige rådsstruktur hvor Kirkemøtet var det øverste organ. Bispemøtet transformeres nå fra et kongelig til et synodalt embete, i den forstand at det er synoden (Kirkemøtet) og ikke Kongen som gir biskopene et embete. På denne måten står derfor biskopene og Bispemøtet under Kirkemøtet som øverste, normgivende myndighet.